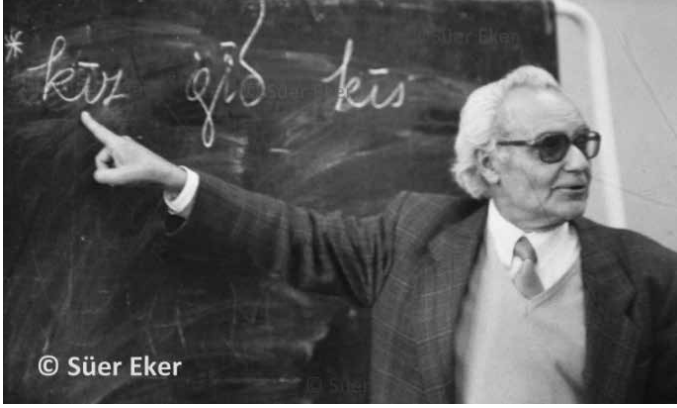

İNANDIKLARININ KIRILGAN SAVAŞÇISI HOCAM PROF. DR. TALAT TEKİN (1927-2015)

Süer EKER*

Dil Araştırmaları, Bahar 2016/18: 307-312

Türkolojiye başlarken

1980 yılında Ankara'ya taşınmıştık. Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne kayıt yaptırmadan önce şehrin içinde sandığım okuluma yürüyerek kaç dakikada gidip gelebileceğimi merak ederken kilometrelerce süren bir otobüs yolculuğuyla Ankara'nın dışına doğru çıktığımızda hissettiğim ilk şey, derin bir hayal kırıklığı olmuştu. Bozkırın ortasında, tepelerin arasında 'grinin elli tonu'nu taşıyan beton binalar ile bozkırın hiç de uyumlu sayılamayacak birlikteliğinin eseri, yeşilden ve ağaçtan olabildiğince ari, terör ve çatışma sözcükleriyle hemhal olduğunu duyduğum 'Beytepe'yi görünce hayal kırıklığıma çaresizlik ve pişmanlık da eklenmişti. Kaydın hemen ardından Bin Dokuz Yüz Seksen yılı On İki Eylül günü Beytepe Yerleşkesinde yapılması planlanan ancak bilinen nedenle ertelenmek durumunda kalan İngilizce yeterlik sınavı da akademik yaşamımın başlangıcıydı...

Pek de keyifli sayılamayacak bu sürecin ardından 1980-1998 arasında yaşadığım Beytepe zamanlarında ve On İki Eylül öncesinin kalıntısı atmosferin iyice hissedildiği bir sınıf ortamında, bir askeri öğrenci olarak toplumsal ilişkilerdeki tutumum 'En az temas, en az sorun' ilkesi oldu. İlk sınıfın bilinmezliğinin ve endişelerinin de beslediği süreçte tam Ankara Hukuk Fakültesine kaydımı yaptıracakken 'Bir kitap okudum, hayatım değişti' mottosundan 'mülhem', kelimenin tam manasıyla 'İki hoca tanıdım ve hayatım gerçekten değişti'. Üniversite öğreniminin manasının, bu iki hocanın derslerinin içeriğinde ve sunuluşunda 'mündemiç' olduğunu hissettim ve Türkolojideki öğrenimime devam etmeye karar verdim.

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. eker@baskent.edu.tr

1981'den itibaren lisans ve lisansüstü öğrenimim boyunca, böylesi bir iklimde, gördüklerimi, düşündüklerimi hissettiklerimi Talat Tekin'i merak edenlerle paylaşmak istiyorum. Hocamın ilgisine mazhar olmuş, lisanstan doktoraya değin bütün akademik süreçlerde madden ve manen daima Talat Tekin'in yanında bulunmuş öğrencisi olarak bunu aynı zamanda bir ödev ve yükümlülük olarak görüyorum.

'İki hoca tanıdım, hayatım değişti'

Koyu renkli takım elbisesi ve mütebessim çehresi ile 'Merhaba çocuklar!' diyerek sınıfa giren Ahmet Bican Ercilasun ve ondan bir süre sonra tanıdığım beyaz saçları, bir elinde sürekli takıp çıkardığı gözlüğü ve diğer elinde tebeşiri ile Talat Tekin, ilk aklıma gelenler. Tekin ve Ercilasun benim gözümde bir bütünün ilmen, fikren ve bedenen adeta 'mütemmim cüzleriydiler'. Örneğin, Türkçenin tarihi dönemlerine 'medhal' için Talat Tekin ile başladığımız Eski Türkçe derslerini, Ahmet Bican Ercilasun'un Karahanlı Türkçesi dersiyle sürdürüyorduk. Sanatçının sahnedeki performansı ile hocanın sınavtaki performansı birbirine çok benzediğini düşünürüm. Ahmet Bican Ercilasun adını duyduğumda zihnimde canlanan, Dede Korkut hikayelerinden bu zamanlara kopup gelen bir Oğuz beyinin tahtaya Arap harfleri ile Kutadgu Bilig'den bölümler yazıp her bir kelimeyi ince ince işleyen hâliydi. Tahtadaki yazının estetiği, Kutadgu Bilig'in hikmetleri ve kelimelerin gizemli dünyası Ercilasun Hocanın yazdıkları ve anlattıklarıyla zihnimde nakşoluyordu. Talat Tekin deyince gözümde canlanan ise, üstünde açık renkli ceket, enerjik, esprili ve anlattığını yaşayan bir ruhiyat ve Orhon kitabelerini yeniden yazarmışçasına girdiği trans hâliydi. Nedense fenotip itibarıyla Tekin'i doğudan ziyade batıya yakın görmüşümdür.

Lisans öğrenimimin daha ilk aşamalarında dil alanını seçmemin en önemli sebepleri, bu iki bilge akademisyenin anlattıklarına duyduğu tutku ile ataların bıraktığı yazılı yadigarlarını, tarihin sırlarını âdeta matematiksel yöntemlerle çözümlercesine işledikleri dersleriydi. Her iki hocamın anlattığı her şey, ağızlarından çıkan her kelime sanki hâlâ aklımda ve her şey daha dün gibi.

Son sınıfa başlarken benim için en büyük mesele, bitirme tezimi Tekin'den mi Ercilasun'dan mı alacağıma bir türlü karar veremiyor olmamdı. Doluya koysam almıyor, boşa koysam dolmuyordu. Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış misali kendi kendime yaşadığım bu 'büyük sorun'un, sonunda, kendimce çözümünü buldum. 'Bitirme tezimi Türk dili alanında yapmak istiyorum' mealinde bir dilekçeyi danışman ismi belirtmeden bölüm sekreterliğine verdim. O sıralarda Tekin'in bölüm başkanlığı makamında bulunması, bir bakıma, dilekçemin cevabı anlamına da geliyordu. Yüksek lisansa başlarken Ercilasun Hocamın Gazi Üniversitesine geçmesini ise şahsım ve bölümümüz adına gerçekten büyük bir kayıp olarak görürken bundan sonraki yıllarda Talat Tekin ile sürecek akademik-bilimsel uzun bir yolculuğa başlamış oluyordum.

Atatürk'ün 'Feragat-i nefis ve istihkar-ı hayat' sözleriyle nitelediği askerlik mesleğinin zorlu şartları altında dışarıdan yüksek lisans ve doktora öğrenimimi sürdürüyordum. Hocamla onun daracık odasında geçen her ders aslında daha sonradan Türkolojiye intisap edeceğim yarınımı da şekillendiriyordu. Bu zamanlar, yalnız benim değil bugün yurt içinde ve yurt dışında farklı üniversitelerde akademik süreçlerin en son kademelerinde bulunan sınıf arkadaşlarım için de kader zamanlarıydı.

Talat Tekin kimdir? Bir başka perspektif

Talat Tekin için düşündüğüm, onu o yapan mekân, şüphesiz Beytepe'deki çalışma odasıdır. Masasının üstünde dünyanın muhtelif ülkelerinden gelen ve bir bölümü hâlâ açılmamış zarflar ve mektuplar, birlikte kahve içtiğimiz fincanlar, şeker ve tabii kül tablası. İki üç kişiden fazlasının bir araya gelmesine müsaade etmeyen bu oda, pencerenin önünde oturan Hocamın mütebessim çehresi, dersin her anı için tetikte hâl ve duruşu, ilk aklıma gelenler. Fiilî lisansüstü öğrenim hayatımın büyük bir bölümü bu odada geçti desem yeridir. Kitaplık, masa, sandalyeler ve birkaç çiçek ile müzeyyen saksıların fonu oluşturduğu bu oda, Tekin'in manevi-bilimsel servetinin mirasçılarının, onun rahle-i tedrisinden geçtikleri büyüü bir mekândı. Yüksek lisans, doktora dersleri deyince bu oda aklıma gelir.

Tekin, özünde, bildiğimiz, sandığımız ve gördüğümüz Tekin'i de aşan bir ruh ve gönül insanıdır

Türkoloji dünyasının deyim yerindeyse 'asi savaşçısı' Talat Tekin, kişisel hayatında son derece romantik ve uysal biriydi. Kendisine bütün kalbiyle bağlı sevgili eşi, üç kız evladı ile Talat Tekin mükemmel bir eş ve baba idi. Kocasına büyük bir aşkla bağlı aydın ve sevecen bir kadın, babalarına ölesiye bir sevgiyle bağlı evlatlar, hayatları boyunca birbirini hiç incitmeyen bir aile. Aslında her insan gibi onun da çocuksu bir yanı vardı. Kızgınlığı aslında cam buğusu kadar kalıcıydı. Dostlarına, Türk dünyasından gelenlere evinin kapısı ardına kadar açıktı. Onun insani yönünü merak edenler Başkurdistan'ın en ünlü Türkologlarından merhum Prof. Dr. Zinnur Uraksin'in, İ. Biner tarafından 2015 yılında yayımlanan 'Zinnur Uraksin ve Türkiye Hatıraları' adlı kitaba Başkurtça/Türkçe kitaba müracaat edebilirler. Parantez içinde Başkurdistan'ı ziyaret eden ilk Türk bilimadamı olan Talat Tekin'in Başkurdistan'da bıraktığı 'hoş seda'ları onu tanıyanların kaleminden yakında bilgilerinizi sunacağımı ifade edeyim.

Evlerine gittiğimizde ailenin bir bireyi gibi karşılanırdık. Tekin, evinde olduğu gibi, derslerinde de hiçbir zaman hoca olduğunu ihsas edecek bir davranışta bulunmadı. Hocalık otoritesi derin bir bilgiye ve zekâyâ duyulan saygıya dayalıydı. Zaten onun aurası, duruşu, muhatabının en doğal biçimiyle bir bilimadamı olarak kendisine saygı duymasını gerektiriyordu.

Türkolojinin aksakalı çoğu Türkolog gibi edebiyata, özellikle şiire düşkündü. Şiirleri ders kitaplarında yer bulan Tekin'in şu mısraları ondaki sadeliği, lirizmi ve içtenliği gösteriyor:

Atatürk Gülümsedi

Atatürk gülümsedi öğretmenim

Siz sınıfa girince

Dağıldı kara bulutlar

Açıldı gonca.

Baktı ki okul yenidir

Siz yenisiniz, düşünceler yeni

Atatürk gülümsedi öğretmenim

Saklayamadı sevincini...

Türk Dili Kurumunca yayımlanan '*XI. Yüzyıl Türk Şiiri. Divanü Lugati 't-Türk'teki Manzum Parçalar'* (1989) adlı kitabı bir bakıma onun şair ruhu ile dilciliğinin sentezi ve ürünüydü.

Tekin'i Tekin yapan, Türkolojiye ve Altayistik bilimine yüksek nitelikli katkılar sunan yazıları ve eserleridir.”

Tekin'i Tekin yapan, popüler ve duygusal söylemler olmadı. Bilimsel çalışmalarında popülizmin ve duygusallığın tuzağına düşmediği için, duymak istediklerini duyamayanlar zaman zaman hayal kırıklığına uğrasa da, yazdıklarının Türkoloji dünyasındaki etki faktörü yüksek oldu. Talat Tekin adı Batı Türkolojisinde,

Sovyet Türkolojisinde ve Altayistikte bilindi, tanındı ve saygı gördü. Tarihi Türk dilleri ile ilgili çalışmalarda onun kitapları ve makaleleri temel kaynaklar arasında yer aldı. Tekin'i uluslararası alanda tanınan bir biliminsanı yapan etkenlerden biri de çalışmalarını İngilizce olarak kaleme alabilmesi, yazılı ve sözlü biçimde sunabilmesiydi. Amerika Birleşik Devletleri'nde doktora yapma ve çalışma imkânı bulmasının bunda kuşkusuz önemli bir rolü olmuştu. Bu donanım, kişisel ve kurumsal ilişkilerdeki dil bariyerlerini büyük ölçüde ortadan kaldırıyor, yabancı meslektaşlarıyla doğrudan temas kurabilmesini sağlıyordu. Tekin'in Türkoloji alanındaki Rusça ve Almanca eserlerden yararlanabilecek dil yeterliğine sahip olduğunu da gözlemledim, Moğolca ders aldığımı biliyorum, ama bu bilginin hangi düzeyde olduğu hususunda net bir yargıda bulunamayacağım.

İnanığının kırılğan savaşçısı Tekin, gün olur, savaşırasına yazar; gün olur, yazdığıyla zaferlerine esir düşer.

Tekin, bilimsel açıdan doğru görmediğini, yanlış bulduğunu eleştirmeden duramayan bir mizacın sahibi idi, kral çıplak olsa da olmasa da 'kral çıplak' deyişi, onu iyi anlatır. Kimi bilimadamlarının etliye sütlüye karışmadan, zülfüyare dokunmadan yazdıklarından ve yaptıklarından başka bir mecrada bulunmadıkları malum. Kimilerinin hiç de beğenmediği, onaylamadığı hatta yanlış bulduğu bir çalışmayla ilgili en keskin eleştirisi dahi 'çok ilginç/very interesting' olmaktan öteye gitmeyen 'eleştirileri'nin yanında Tekin'in 'Doğrucu Davutluğu' ne yazık ki kurumla, kurumsal ve bazen de bireysel ilişkilerde ona çok da mutlu bir hayat sunmadı. Aslında bu, 'gerçeği, yalnız gerçeği söyleme' çabası, bireysel bir atılganlıktan ziyade, pür bilimadamı duyarlığının yanlış olduğunu bildiklerinin daha kaynağında önlenmesi içgüdüsünün bir tezahürüydü. Teşbihte hata olmaz, doğrular ses hızında, yanlışlar ise ışık hızında yayılır. Ama eleştiri kültürünün, eleştiren ve eleştirilen için henüz gelişme sürecinde olduğu, eleştirinin doğrulara ulaşmanın yanı sıra silah gibi kullanıldığı bir vasatta, bilimsel eleştiri dahi dikenli bir yola girmek anlamındaydı.

'Gerekirse 'hak bildiğin yolda yalnız ilerleyeceksin' özdeyişi herhangi biri için söylenecekse, o kişi Talat Tekin olmalıdır. Her devrin adamı olmak bir yana, tek bir devrin adamı bile olmadı. Hayatı boyunca resmi bir kurumdan ilmiyle ilgili ödül aldığını hatırlamıyorum, akademik yaşamının son dönemlerinde bir kurumun verdiği hizmet ödülünün ise onun misyonunu yeterince ödüllendirip ödüllendirmediği tartışılabilir. Kuşkusuz otoriteye ve bürokrasiye 'ram' olmayan mizacı, eskilerin deyişiyle 'ikbal-i devlet' kapısının açılmasına da mani olmuştu. Daha mesleğinin ilk yıllarında öğretmenlikten, en verimli yıllarında Türk Dil Kurumundaki görevlerinden ayrılışında hep bu mizaç vardı. Ancak Talat Tekin'i Talat Tekin yapan 'rük'n'lerden biri de tam buydu.

1970'ler ve 1980'ler dünyayı ak ve kara olarak gören keskin ayrılıkların zamanlarıydı. Eleştirilerin birçoğunda, temel dayanağı sloganlar, sığ ve yüzeysel malumat üzerine hissiyat ve heyecanın, alabildiğine siyasallaşmış dogmaların ilave edildiği altı üstü boş yargılar, daha doğrusu saplantılar vardı. Bıyıkların, palto ve kabanların ve kelime tercihlerinin toplumu ikiye böldüğü zamanların Türkolojideki izdüşümü de 'Türk dilleri mi Türk lehçeleri mi' tartışmaları olmuştu.

Talat Tekin'in kullandığı 'Türk dilleri' terimi geniş bir çevrede tepki görmüş, hoca

eleştirisi yağmuruna tutulmuştu. Oysa her şey son derece basit ve açıktı. Dilbilimsel olarak Kazakça, Kırgızca, Yakutça, Çuvaşça vd. tamamı birer Türk diliydi. Ancak sorun Türkolojinin sınırlarıyla sınırlı değildi, siyaset, uluslararası ilişkiler, hukuk, sosyoloji vb. pek çok boyutu vardı. Hocanın bu eleştirilere tepkisi ‘Türk dilleri ailesi’ kötü bir şey değil ki... Türk dilleri; Slav dilleri, Germen dilleri gibi geniş ve güçlü bir ailedir, bunda ne var? idi. Zamanla farklı yaklaşımlar ‘Türk yazı dilleri’ adlandırmasında karar kıldı. Tekin’in de dediği buydu zaten.

Hocanın doğru yanlış, haklı haksız bir yana kendisine yönelik eleştirilerden de ne denli müteessir olduğunu çok iyi biliyorum. Bu eleştirileri okuduğu andaki ruh hâli hâlâ gözlerimin önünde. Suskunluk, sessizlik, kederli bir hâl dili. Ama en üzüldüğü anda bile dalgın ve mahzun bir hâlde ‘İyi bilimadamıdır’ sözleriyle yiğide hakkını verir ve ağzından asla kem bir söz çıkmazdı. Onun ağzından duyduğum en ağır söz ‘İstanbul Uleması’ idi. Dil üzerine farklı kanaatte bulunan İstanbullu akademisyenleri bu sözlerle nitelerdi. Hocanın ağzından duyduğum bu en ‘ağır’ ifadede bile eleştirinin yanında takdir hissi de var gibi gelirdi.

Her yazdığımda, ulusu için ‘gece uyumayan, gündüz oturmayan; kızıl kanını döken, kara terini akıtan’ Tunyukuk’un kavrayışı ve bilgeliği vardır

Talat Tekin kadar Türk dünyasının yarattığı tarihe ve modern Türk dillerine âşık kaç kişi vardır bilemiyorum. Ama onun aşkı, ayakları yere basmayan bir Mecnuni aşktan ziyade, dilin, dilbilimin bulguları ışığında bir cerrahın titizliğiyle, bir cerrahın sanatına duyduğu aşka benzer bir aşkla Türkoloji yapmaktı. Yapılanlar, eserler ve dünyada bıraktığı takdir edilen izler ve izlenimler esas ise, Talat Tekin çağımızın en büyük Türkçülerinden biridir.

Onun 1968’de Indiana Üniversitesince yayımlanan doktora tezi Orhon Türkçesi Grameri (A Grammar of Orkhon Turkic) aradan geçen 46 yıla rağmen Türkoloji ve Altayistik çalışmalarının en temel kaynaklarından biridir. Bugün on binlerce Türkoloji öğrencisi Orhon Türkçesini onun eserleriyle tanıyor, onun eserleriyle seviyor. İstisnai örneklerin dışında, Türkolojinin Oğuz grubunu pek aşmadığı zamanlarda öğrencileri Çuvaşçayı, Sibiryaya dillerini, Türk dillerinin karşılaştırmalı ses ve biçim bilgisini onunla tanıdılar. Hocanın bu dillere nüfuzu, bu dillerde şiir yazabilecek, bu dillere çeviri yapabilecek derecede derindi. Derslerinde Çuvaşçanın özel bir yeri vardı.

Tekin’in büyük saygı duyduğu Ramstedt gibi, Altay dilleri kuramına bağlı olduğu kitap ve makalelerde açıkça görülüyor. Altay dilleri ile ilgili çalışmaları bu çerçevede bulunduğu Türkçe-Moğolca ses denklikleri, Türkiye Türkolojisi gündemine taşıdığı ve katkıda bulunduğu ‘Ana Türkçe uzun ünlüler’ ve ‘zetasizm, sigmatizm’ kuramları onun ne denli keskin bir zekâyâ sahip olduğunu gösteriyor.

Onda, Ötüken ormanlarından Demir Kapı’ya değin ‘yolsuzun ırmaklar geçen, geçitsizin dağlar aşan’ Köl Tigin’in, Bilge Kağan’ın kabına sığmayan gücü ve inancı olsa da, bilge ataların çağlar ötesinden bengu taşlara hakkettirdiği gibi Öd Tenri yaşar, kişi oğlu kop ölgeli törümüş.

Tekin de bu aforizmanın istisnası değildi. 2015 yılı şahsım adına babamın ve hocamın sonsuzluğa karıştığı hüznün dolu bir yıl oldu. Talat Tekin bıraktığı iki yüzden çok yazısı ve on üç kitabıyla ilminin zekâtını verdi.

Tanrı’nın rahmeti üzerine olsun.